

▼ czwartek 13 wrzesień 2018

 tipnews

Rozpoznawanie gęsi zbożowej i tundrowej

Po rozdzieleniu gęsi zbożowej na 2 gatunki, obserwatorzy ptaków będą musieli zmierzyć się z identyfikacją gęsi zbożowej i tundrowej. Odróżnianie obu gatunków jest trudne i wymaga zarówno dobrych warunków obserwacji, doświadczenia, jak i znajomości cech rozpoznawczych. Ze względu na duże podobieństwo obu gatunków, poziom trudności identyfikacji jest zbliżony do rozpoznawania dużych mew. Dlatego zalecana jest duża ostrożność, zwłaszcza dla obserwatorów, którzy dopiero zaczynają rozpoznawać oba gatunki.

Taksonomia

W ciągu ostatnich trzech dekadach rozwinęły się badania genetyczne ptaków, które pozwalają na poznawanie pokrewieństwa pomiędzy różnymi grupami ptaków. Powodują one, że taksonomia ptaków ulega bardzo często zmianom. Najnowsze badania genetyczne gęsi [1] sugerują, że tajgowe i tundrowe formy gęsi zbożowej zasługują na status oddzielnych gatunków. Wykazano m.in., że tundrowe gęsi zbożowe są bliżej spokrewnione z gęsią krótkodziobą, niż z tajgowymi gęsiami zbożowymi. Ustalenie ostatecznej taksonomii gęsi zbożowych wymaga przeprowadzenia znacznie dokładniejszych badań, co jest podkreślane przez autorów dotychczasowych prac omawiających pokrewieństwo w obrębie gęsi zbożowych. W 2018 r. lista ptaków stwierdzonych w Polsce [2] została zaktualizowana w oparciu o listę ptaków świata IOC [3], która uwzględniając wyniki najnowszych badań genetycznych i traktuje dotychczasową gęś zbożową jako 2 gatunki. W wyniku wprowadzonych zmian w krajowej liście ptaków, gatunek gęś zbożowa został podzielony na dwa gatunki: gęś zbożową, obejmującą dotychczasowe tajgowe podgatunki gęsi zbożowej (*fabalis*, *johanseni*, *middendorffii*), oraz gęś tundrową, do której zaliczone zostały podgatunki *rossicus* i *serrirostris* [3].

Występowanie

W Zachodniej Palearktyce występuje gęś zbożowa (*Anser fabalis*) z podgatunku *fabalis* oraz gęś tundrowa (*Anser serrirostris*) z podgatunku *rossicus*. W Europie zimuje 52 tys. gęsi zbożowych i 600 tys. gęsi tundrowych [5]. Gęsi zbożowe gniazdujące w Skandynawii i tajdze na zachód od Uralu migrują na zimowiska położone przede wszystkim w południowej Szwecji, w Danii, w północno-wschodnich Niemczech, a także w północno-zachodniej Polsce. Szacuje się, że przez Polskę przelatuje zaledwie 15 tys. gęsi zbożowych [6]. Natomiast gęsi tundrowe zimujące w Europie, zwłaszcza w Holandii, Niemczech i Polsce, pochodzą ze strefy tundry w północno-zachodniej części Rosji. Zdecydowana większość spośród 600 tys. gęsi tundrowych przelatuje przez Polskę. Zestawienie liczebności obu gatunków migrujących przez Polskę pokazuje, że gęś zbożowa nie jest zbyt liczny gatunkiem, w przeciwieństwie do gęsi tundrowej. Dotychczasowe dane o występowaniu obu form wskazują na liczniejsze występowanie gęsi zbożowej jedynie w północnej Polsce, podczas gdy na południu kraju występują niemal wyłącznie gęsi tundrowe [7]. Przystępując do rozpoznawania gęsi zbożowych i tundrowych, warto pamiętać, że na południu Polski gęś zbożowa jest dużą rzadkością, podczas gdy w północnej i centralnej Polsce obserwatorzy będą musieli się zmierzyć z obydwoma gatunkami. Gęś zbożowa i tundrowa różnią się ponadto fenologią przelotu wiosennego – gęś zbożowa spotykana jest najliczniej pod koniec lutego i w pierwszej połowie marca. Obserwacje gęsi zbożowej w kwietniu są już mało prawdopodobne [8]. Natomiast szczyt przelotu gęsi tundrowej następuje nieco później, a ostatnie ptaki odlatują na przełomie kwietnia i maja.

Identyfikacja

Krótko mówiąc sprawa jest skomplikowana. Identyfikacja obu gatunków możliwa jest tylko w dobrych warunkach obserwacyjnych, możemy się jej podjąć obserwując z niedużej odległości ptaki żerujące lub odpoczywające. Najczęściej niezbędne jest wykorzystanie lunety. Część ptaków wykazuje cechy obu gatunków, a ich identyfikacja może być niemożliwa nawet w doskonałych warunkach. Rozpoznając gęś zbożową i tundrową należy polegać na wielu cechach jednocześnie, pamiętając przy tym że wszystkie cechy podlegają dużej zmienności osobniczej. Podajemy tutaj najważniejsze cechy rozpoznawcze obu gatunków w kolejności od najbardziej istotnych.

Wielkość. Gęś zbożowa jest większa od gęsi tundrowej. Typowe gęsi zbożowe są zbliżone rozmiarami do gęgawy. Natomiast gęś tundrowa jest tylko trochę większa od gęsi białoczelnej. Sprawę komplikuje jednak dymorfizm płciowy występujący u gęsi - samce są o około 10% większe od samic. Dlatego samice gęsi zbożowej są podobnej wielkości, co samce gęsi tundrowej. Różnica wielkości pomiędzy gęsią zbożową a tundrową czasami jest dobrze widoczna, ale nie zawsze.

Różnica wielkości czasami jest bardzo dobrze widoczna. Po prawej i osobnik żerujący po lewej – zbożowe, po lewej – tundrowe.

Kształt dzioba. Gęś zbożowa ma proporcjonalnie długi i wąski u nasady dziób. Czasami wydaje się lekko zagięty w dół. Dolna żuchwa jest wąska i prosta. Gęś tundrowa ma zwykle dość krótki dziób, który wydaje się wyższy u nasady. Dolna żuchwa często posiada wyraźne zgrubienie blisko nasady dzioba. Sprawę komplikuje fakt, że duże samce gęsi tundrowej często posiadają stosunkowo długi dziób. Kształt dzioba podlega dużej zmienności, jednak większość gęsi zbożowych cechuje się długim, stosunkowo wąskim dziobem, który w połączeniu z płaskim czołem nadaje im charakterystyczny profil, kojarzący się z łabędziem krzykliwym. Gęś tundrowa charakteryzuje się większą zmiennością kształtu dzioba. Typowe osobniki posiadają stosunkowo krótki dziób, proporcjonalnie wyższy u nasady, a dolna żuchwa posiada charakterystyczne zgrubienie. Jednak część osobników posiada nieco dłuższy dziób, z nieznacznie tylko zaznaczonym zgrubieniem nasady dolnej żuchwy, co może prowadzić do pomyłek.

Gęś zbożowa (po prawej) ma proporcjonalnie dłuższy dziób niż gęś tundrowa (po lewej), której dziób jest krótszy i wyższy u nasady. Warto zwrócić uwagę na typowe ubarwienie dziobów obu osobników.

Kolor dzioba. Dawniej uznawany za podstawową cechę identyfikacyjną. Jednak dokładne badania wykazały dużą zmienność tej cechy u obu gatunków [9]. Dlatego pojedynczo nie stanowi dobrej cechy diagnostycznej. Jednak w połączeniu z innymi stanowi ważną cechę, na którą zawsze należy zwrócić uwagę. Gęsi zbożowe wykazują tendencje do posiadania większej ilości barwy pomarańczowej na dziobie, niż gęsi tundrowe. Około 20% gęsi zbożowych posiada niemal całkowicie pomarańczowy dziób. Gęsi tundrowe z tak ubarwionym dziobem zdarzają się niezwykle rzadko. Dziób w większości pomarańczowy, ale nie niemal zupełnie pomarańczowy, posiada ponad 40% gęsi zbożowych i niespełna 10% tundrowych. Widać zatem, że przeważająco pomarańczowy dziób występuje u ponad połowy gęsi zbożowych i tylko u nielicznych gęsi tundrowych. Dziób w około połowie pomarańczowy i czarny posiada ok. 30% gęsi zbożowych i ok. 30% gęsi tundrowych. Natomiast dziób przeważająco czarny, z tylko wąskim pomarańczowym paskiem, posiada ok. 10% gęsi zbożowych i ponad 60% gęsi tundrowych.

Szyja i nogi. Gęś zbożowa posiada dłuższą szyję, która często sprawia wrażenie cienkiej, co w połączeniu z kształtem dzioba i głowy potęguje „łabędzi” efekt. Gęsi tundrowe posiadają dość krótką szyję, która często sprawia wrażenie grubej. Jednak w pozycji alarmowej, gdy szyja jest maksymalnie wyciągnięta, gęsi tundrowe wyglądają na długo szyje. Także nogi są proporcjonalnie krótsze u gęsi zbożowej.

Pozostałe cechy. Różnice w proporcji sylwetek między gatunkami uwidaczniają się również w locie – gęś zbożowa cechuje się dużymi rozmiarami, z długimi i wąskimi skrzydłami. Pomocne mogą być także nieduże różnice w głosach, cecha ta jednak wymaga dużego doświadczenia.

Po lewej 2 gęsi zbożowe, po prawej gęś tundrowa. Najbardziej rzucającą się w oczy cechą w locie jest długość szyi – długa u zbożowej i krótka u tundrowej.

Prawidłowa identyfikacja gatunków możliwa jest tylko w przypadku korzystania z zestawu cech. Rozpoznanie wszystkich osobników w terenie jest praktycznie niemożliwe. Rozpoznawanie pojedynczych osobników lub małych grupek gęsi może być szczególnie podchwytliwe, gdyż w takich sytuacjach brak jest możliwości porównania cech pomiędzy różnymi osobnikami, co może prowadzić do mylnych wniosków. Stosowanie „oznaczania grupowego”, wykorzystującego fakt, że gatunki w obrębie dużego, mieszanego stada nierzadko tworzą stosunkowo łatwe do wydzielenia podgrupy, umożliwia zwiększenie prawidłowości identyfikacji. Gęsi często przebywają w obrębie stada w parach lub grupach rodzinnych, co umożliwia ocenę poszczególnych cech dla takiej grupy ptaków, przez co efekt zmienności osobniczej w mniejszym stopniu wpływa na identyfikację.

Tekst i zdjęcia: Łukasz Krajewski

Literatura

[1] Ottenburghs J., Megens H.-J., Kraus R.H.S., Madsen O., van Hooft P., van Wieren S.E., Crooijmans R.P.M.A., Ydenberg R.C., Groenen M.A.M., Prins H.H.T. 2016. A tree of geese: A phylogenomic perspective on the evolutionary history of True Geese. *Mol. Phylogen. Evol.* 101: 303–313.

[2] Komisja Faunistyczna 2018. Gatunki ptaków stwierdzone w Polsce – stan z 01.07.2018. http://komisjafaunistyczna.pl/?page_id=10

[3] Gill F. & Donsker D. (eds). 2018. IOC World Bird List (v8.2). doi: 10.14344/IOC.ML.8.2. <http://www.worldbirdnames.org/>

[4] Stawarczyk T. 2018. Zmiany taksonomiczne na liście ptaków krajowych według taksonomii IOC. *Ornis Pol.* 59: 71-77. <http://www.ornis-polonica.pl/zeszyt-2018-1/>

[5] Fox A.D., Leafloor J.O. (eds.) 2017. A global audit of the status and trends of Arctic and Northern Hemisphere goose populations. Conservation of Arctic Flora and Fauna International Secretariat : Akureyri, Iceland. <https://www.caff.is/assessment-series/all-assessment-documents/458-a-global-audit-of-the-status-and-trends-of-arctic-and-northern-hemisphere-geese>

[6] Marjakangas, A., Alhainen, M., Fox, A.D., Heinicke, T., Madsen, J., Nilsson, L. & Rozenfeld, S. (Compilers) 2015. International Single Species Action Plan for the Conservation of the Taiga Bean Goose (*Anser fabalis fabalis*). AEWA

Technical Series No. 56. Bonn, Germany. <http://www.unep-aewa.org/en/publication/international-single-species-action-plan-conservation-taiga-bean-geese-no-56>

[7] Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”. Wrocław.

[8] Krajewski Ł., Janiszewski T., Musiał T. 2012. Występowanie podgatunków gęsi zbożowej *Anser fabalis* na Ziemi Łódzkiej w okresie migracji wiosennej 2011. *Ornis Pol.* 53: 175-187. http://www.ornis-polonica.pl/_pdf/OP_2012_3_175-187.pdf

[9] Burgers J., Smit J.J., van der Voet H. 1991. Origins and systematics of two types of the Bean Goose *Anser fabalis* (Latham, 1787) wintering in the Netherlands. *Ardea* 79: 307-316.

dodane przez Tomasz Chodkiewicz